“BOBURNOMA” DA ADABIY-MADANIY HAYOT TASVIRI

Shamsiddinova Sitora Dilshod qizi
Toshkent amaliy fanlar universiteti
“Tarix va filologiya” fakulteti
“O’zbek tili va adabiyoti” yo’nalishi
4-bosqich bakalavr talabasi
E-mail:shamsiddinovasitora304@gmail.com

Anotatsiya Ushbu mavzuda Zahiriddin Muhammad Boburning mashhur asari “Boburnoma”da tasvirlangan adabiy va madaniy hayot yoritiladi. Asarda muallif o‘z davrining siyosiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarini, turli hududlardagi ilm-fan, adabiyot, san’at va ma’naviy muhitni jonli va haqqoniy tarzda bayon etadi. “Boburnoma” faqat tarixiy xotiralar majmuasi emas, balki o‘z davrining madaniy qiyofasini aks ettiruvchi muhim adabiy manba sifatida ham katta ahamiyatga ega. Unda adiblar, shoirlar, olimlar faoliyati, saroy madaniyati, urf-odatlar hamda turli hududlarning madaniy farqlari batafsil tasvirlanadi. Ushbu ish “Boburnoma”da aks etgan adabiy-madaniy hayotning o‘ziga xos jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Boburnoma, Zahiriddin Muhammad Bobur, adabiy hayot, madaniy muhit, tarixiy manba, Temuriylar davri, adabiyot, madaniyat, saroy madaniyati, memuar asar, ilm-fan, shoirlar, urf-odatlar.

DESCRIPTION OF LITERARY AND CULTURAL LIFE IN “BOBURNAMA”

Shamsiddinova Sitora Dilshod kizi

Tashkent University of Applied Sciences

Faculty of history and Philology

Bachelor's degree student, 4th year

Major:Uzbek Language and Literature

E-mail:shamsiddinovasitora304@gmail.com

Anotation This topic covers the literary and cultural life described in Zahiriddin Muhammad Babur's famous work "Boburnama". In the work, the author vividly and truthfully describes the political, social and cultural processes of his time, science, literature, art and the spiritual environment in different regions. "Boburnama" is not only a set of historical memoirs, but also has great importance as an important literary source reflecting the cultural image of its time. It describes in detail the activities of writers, poets, scientists, court culture, customs and cultural differences of different regions. This work is aimed at analyzing the specific aspects of literary and cultural life reflected in "Boburnama".

Key words: Baburnama, Zahiriddin Muhammad Babur, literary life, cultural environment, historical source, Timurid era, literature, culture, palace culture, memoir, science, poets, traditions.

KIRISH

"Boburnoma" — Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan yaratilgan noyob tarixiy-memuar asar bo'lib, unda XV–XVI asrlarga oid O'rta Osiyo, Afg'oniston va Hindiston hududlarining ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayoti keng va ishonchli tarzda tasvirlangan. Asar nafaqat tarixiy voqealar bayoni, balki o'sha davr adabiy va madaniy muhitini yoritib beruvchi muhim manba sifatida ham katta ahamiyatga ega.

"Boburnoma"da adabiy-madaniy hayot tasviri muallifning shaxsiy kuzatuvlari, zamondoshlari haqidagi fikrlari hamda turli hududlardagi ilm-fan, san'at, she'riyat va madaniy an'analarga oid ma'lumotlar orqali ifodalanadi. Bobur turli shoirlar, olimlar va davlat arboblarining faoliyatini tahlil qilib, ularning jamiyat

hayotidagi o‘rnini yoritadi. Shuningdek, asarda turli hududlarning madaniy muhiti, urf-odatlari va ma’naviy hayoti jonli tasvirlar orqali aks ettiriladi.

Mazkur asar nafaqat tarixiy manba, balki badiiy jihatdan ham yuksak qiymatga ega bo‘lib, unda adabiy tilning boyligi, ifoda uslubining soddaligi va haqqoniyligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Shu sababli “Boburnoma” Sharq adabiyoti va madaniyati tarixida betakror va nodir yodgorlik sifatida qadrlanadi.[1]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot “Boburnoma” asarida adabiy-madaniy hayot tasvirini o‘rganishga bag‘ishlangan bo‘lib, unda mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilinadi hamda tadqiqotning metodologik asoslari yoritiladi. Ushbu yo‘nalishda bir qator olimlar tomonidan “Boburnoma”ning tarixiy, adabiy va madaniy ahamiyati keng tadqiq etilgan.

Xususan, M. Rustamboyev, M. Usmonaliev va P. Bakunov kabi mualliflarning jinoyat huquqi va umumiy nazariyaga oid darsliklarida metodologik yondashuvlar, ilmiy tahlil usullari hamda huquqiy manbalarni sharhlash tamoyillari haqida muhim nazariy asoslar berilgan. X. Ochilov tomonidan yozilgan darsliklarda esa huquqiy kategoriyalarni tahlil qilish, tizimli yondashuv va normativ hujjatlarni sharhlash metodlari yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga berilgan sharhlar ham ilmiy tahlilda normativ-huquqiy bazani chuqur o‘rganish uchun asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

“Boburnoma”ga oid adabiyotlar orasida esa asarning turli tarjimalari, sharqshunos olimlarning tadqiqotlari hamda tarixiy izohlar muhim o‘rin tutadi. Asar yuzasidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda uning qomusiy xarakteri, tarixiy voqealarning aniq ifodasi va adabiy-madaniy muhit tasviri alohida ta’kidlanadi. Shu bilan birga, Bobur shaxsiyati, uning adabiy merosi va davr madaniy hayotidagi o‘rni ham keng yoritilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

“Boburnoma” qomusiy mazmunga ega bo‘lgan yirik tarixiy-adabiy asar hisoblanadi. Unda O‘rta Osiyo, Afg‘oniston va Hindiston hududlarida yashagan xalqlarning tarixiy, ijtimoiy va siyosiy hayoti, ularning kundalik turmush tarzi batafsil yoritilgan. Asarda shuningdek, mazkur mamlakatlarning geografik xususiyatlari, tabiiy boyliklari, o‘simlik va hayvonot dunyosi haqida ham keng ma’lumotlar beriladi. XV–XVI asrlarda yashagan ko‘plab tarixiy shaxslarning xarakteri, faoliyati va shaxsiy fazilatlari jonli va ishonchli tarzda tasvirlangan. Shuningdek, tarixiy voqealar real hayotiy manzaralar asosida bayon qilinadi.

“Boburnoma”da muallif Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti, uning sarkarda va adib sifatidagi murakkab taqdiri, ichki kechinmalari va hayotiy tajribalari ham chuqur yoritilgan. Asar nafaqat turkiy memuaristika tarixida, balki butun Sharq adabiy-madaniy merosida ham noyob va betakror yodgorlik sifatida qadrlanadi. Shu sababli u XVI asrdan boshlab fors tiliga bir necha bor tarjima qilingan, keyinchalik esa Yevropa tillariga ham o‘girilgan va keng miqyosda o‘rganilgan.[2]

“Boburnoma” tarjimalari tarixi bilan bog‘liq ayrim ma’lumotlar turli tadqiqotlarda qayd etilgan bo‘lsa-da, bu yo‘nalishda hali yaxlit ilmiy tahlil amalga oshirilmagan. Tarjimalarning paydo bo‘lish jarayoni, ularning sifat darajasi hamda o‘zaro qiyosiy tahlili “Boburnoma”ning ilmiy va madaniy ahamiyatini yanada chuqurroq ochib berish imkonini beradi. Shu bilan birga, asar o‘zbek xalqining boshqa xalqlar bilan adabiy va madaniy aloqalarini o‘rganishda ham muhim manba hisoblanadi. Sharqshunos olimlar ham “Boburnoma”ni insoniyat madaniyatiga qo‘shilgan ulkan hissalardan biri sifatida e’tirof etadilar.

Asarni fors tiliga tarjima qilish tashabbusi Boburning o‘ziga tegishli bo‘lib, uning hayoti davridayoq bu ish amalga oshirilgan. Bugungi kunda

“Boburnoma”ning bir necha forsiy tarjimalari ma’lum bo‘lib, ular turli davrlarda turli tarjimonlar tomonidan bajarilgan. Jumladan, Shayx Zayn tomonidan boshlangan, keyinchalik boshqa tarjimonlar tomonidan davom ettirilgan va to‘ldirilgan tarjimalar mavjud. Eng mukammal variantlardan biri Akbarshoh davrida Mirzo Abdurahimxon ibn Bayramxon tomonidan amalga oshirilgan tarjima bo‘lib, u asl matnga juda yaqinligi bilan ajralib turadi.[3]

Yevropa ilmiy muhitida “Boburnoma” bilan ilk tanishuv XVIII asr boshlariga to‘g‘ri keladi. Asar dastlab Amsterdamda ayrim qismlari tarjima qilinib nashr etilgan, keyinchalik esa ingliz sharqshunoslari tomonidan chuqur o‘rganilgan. XIX asr boshlarida Jon Leyden va Uilyam Erskin tomonidan ingliz tiliga tarjima qilinishi “Boburnoma”ning Yevropada keng tanilishiga katta turtki bo‘lgan.

Yevropalik olimlar Boburning shaxsiyati va asariga yuqori baho berganlar. Ular uni buyuk sarkarda, davlat arbobi va iste’dodli adib sifatida ta’riflab, uning asarida samimiylik, hayotiylik va haqqoniylikni alohida qayd etganlar. “Boburnoma” muallifning xarakterini, uning hayotga munosabatini va madaniy dunyoqarashini yorqin aks ettiruvchi asar sifatida baholangan.

Asarda muallif o‘zi ko‘rgan va guvoh bo‘lgan voqealarni ishonchli tarzda bayon etishga harakat qilganini ham ta’kidlaydi. Shuning uchun ham “Boburnoma”dagi ma’lumotlar keyingi tarixiy asarlarda ham asosiy manba sifatida qo‘llanilgan. Ko‘plab tadqiqotchilar, jumladan V.V. Bartold ham asardagi geografik va tarixiy ma’lumotlarning aniqligini yuqori baholagan.[4]

XVI asr Hindiston tarixida katta siyosiy va madaniy o‘zgarishlar yuz bergan davr bo‘lib, bu jarayonlar natijasida o‘ziga xos adabiy-madaniy muhit shakllandi. Bobur va boburiy hukmdorlar davrida mamlakatda keng ko‘lamli obodonlashtirish ishlari amalga oshirildi. Saroy vakillari va me’morlar tomonidan masjidlar, madrasalar, bog‘lar, ko‘priklar, yo‘llar, hammomlar, suv inshootlari hamda

kutubxonalar qurildi. Ayniqsa, Bobur davrida Hindistonning turli hududlarida yuzlab inshootlar barpo etilib, bu jarayonlarda ko‘plab hunarmand va me’morlar ishtirok etganligi manbalarda qayd etiladi. Bu holat Boburning mamlakatni obodonlashtirish va madaniy rivojlantirishga katta e’tibor berganini ko‘rsatadi.[5]

Boburdan keyingi boburiy hukmdorlar — Humoyun, Akbar, Jahongir, Shoh Jahon va Avrangzeb davrida ham ushbu an’ana davom ettirilib, Hindiston hududida Xuroson va Movarounnahr madaniyati bilan hind madaniyati uyg‘unlashgan yangi madaniy muhit shakllandi. Natijada turli tillarda, jumladan hind, urdu, fors-tojik, arab va turkiy tillarda ijod qiluvchi adiblar yetishib chiqdi. Bu davrda Bayramxon, Amir Xo‘jayi Kalon, Humoyun Mirzo, Komron Mirzo, Forig‘iy, Yusuf Faryobiy, Samarqandiy va boshqa ko‘plab shoirlar Hindiston adabiy hayotida muhim o‘rin egalladilar.[6]

Bobur Hindistonda hokimiyatni o‘rnatgach, ilm-fan va adabiyot ahliga alohida e’tibor qaratdi, ularni saroy atrofida birlashtirdi va ijodkorlarni qo‘llab-quvvatladi. U Kobul va Xurosonda qolgan yaqinlarini, olim va shoirlarni Hindistonga taklif qilib, ularni moddiy va ma’naviy jihatdan qo‘llab-quvvatlagan. “Boburnoma”da keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, Bobur turli hududlardagi ilm va adabiyot ahliga in’omlar berib, ularning faoliyatini rag‘batlantirgan.[7]

Boburning o‘zi ham doimiy ravishda shoirlar, olimlar va san’atkorlar bilan muloqotda bo‘lgan. U safar va harbiy yurishlar davomida ham adabiy suhbatlar va she’riy majlislarni to‘xtatmagan. “Boburnoma”da Bobur atrofida to‘plangan ko‘plab shoir va ziyolilar, jumladan Shayx Zayn, Mullo Alixon, Turdibek va boshqalar haqida ma’lumotlar beriladi. Bu esa o‘sha davrda kuchli adabiy muhit mavjud bo‘lganini ko‘rsatadi.

Asarda shuningdek, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy va boshqa mashhur shoirlar ijodi ham tilga olinib, ularning Hindiston adabiy muhitiga bilvosita ta’siri

qayd etiladi. Bobur saroyidagi adabiy majlislar, she'riy suhbatlar va san'atkorlar ishtiroki bilan o'tgan yig'inlar Hindistonda turkiy adabiyotning shakllanishi va rivojlanishiga zamin yaratdi.[8]

Bobur va boburiylar davrida Hindistonda shakllangan adabiy-madaniy muhit Sharq va Hind sivilizatsiyalarining uyg'unlashuvi natijasida yuzaga kelgan noyob hodisa bo'lib, bu jarayonning o'rganilishida "Boburnoma" eng muhim va birlamchi manba hisoblanadi.

"Boburnoma" nafaqat tarixiy-memuar asar, balki O'rta Osiyo, Hindiston va boshqa hududlarning madaniy, ijtimoiy va tabiiy hayotini yorituvchi yirik qomusiy manbadir. Uning ko'p asrlar davomida turli tillarga tarjima qilinishi va ilmiy jihatdan o'rganilishi asarning jahon madaniy merosidagi beqiyos o'rnini tasdiqlaydi.

"Boburnoma" — nafaqat tarixiy voqealarni bayon qiluvchi asar, balki XV–XVI asrlardagi adabiy-madaniy hayotning eng ishonchli va jonli manbalaridan biridir. Unda Bobur yashagan davrning ijtimoiy-siyosiy jarayonlari bilan bir qatorda, ilm-fan, adabiyot, san'at va madaniy muhit ham chuqur va haqqoniy tarzda aks ettirilgan. Asar orqali O'rta Osiyo, Afg'oniston va Hindiston hududlarida shakllangan madaniy hayotning rang-barang manzarasi yaqqol ko'zga tashlanadi.[9]

XULOSA

"Boburnoma"da adabiy muhit vakillari, shoirlar, olimlar, san'atkorlar va davlat arboblarining faoliyati, ularning jamiyat hayotidagi o'rni va o'zaro munosabatlari keng yoritilgan. Boburning o'zi ham nafaqat hukmdor, balki nozik didli adabiyotshunos, ijodkor va ma'naviy muhit homiysi sifatida namoyon bo'ladi. Uning atrofida to'plangan ijod ahli, tashkil etilgan she'riy majlislar va ilmiy suhbatlar o'sha davr adabiy hayotining yuksak darajada rivojlanganidan dalolat beradi.

Asarda Hindiston hududida yuzaga kelgan yangi madaniy muhit ham aniq tasvirlanadi. Xuroson va Movarounnahr madaniy an'analari hind madaniyati bilan

uyg‘unlashib, o‘ziga xos adabiy maktabning shakllanishiga sabab bo‘lgan. Bu jarayonda boburiy hukmdorlar va ularning saroy ahli muhim rol o‘ynagan.

Shuningdek, “Boburnoma”dagi ma’lumotlar tarixiy aniqligi, til boyligi va tasviriy ifodaning jonliligi bilan ajralib turadi. Asarda berilgan adabiy muhit haqidagi tasvirlar faqat o‘tmish voqealarini emas, balki o‘sha davr insonlarining ma’naviy dunyosi, dunyoqarashi va estetik qarashlarini ham ochib beradi.

Umuman olganda, “Boburnoma” Sharq adabiyoti va tarixida betakror o‘rin tutadigan qomusiy asar bo‘lib, u orqali adabiy-madaniy hayotning keng ko‘lamli manzarasini o‘rganish mumkin. Asar bugungi kunda ham tarixchilar, adabiyotshunoslar va madaniyatshunoslar uchun muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi hamda Bobur merosining umumbashariy ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nizomiddinov N. *Buyuk Boburiylar tarixi (XVI–XIX asr).* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 516 b.
2. Nuritdinov M. *Boburiylar sulolasi.* – Toshkent: Fan, 1994. – 48 b.
3. Satimov G‘. *Boburiyzodalar: tarixiy-ma’rifiy risola.* – Toshkent: Sharq, 2016. – 144 b.
4. Satimov G‘. *Markaziy Osiyo va Hindiston tarixida Boburiylar davri.* – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2008. – 296 b.
5. Fayziyev T. *Zahiriddin Muhammad Bobur va uning avlodlari.* – Toshkent: Yozuvchi, 1996. – 95 b.
6. Xodjayeva T. *O‘zbekiston va Hindiston adabiy aloqalari tarixidan.* – Toshkent: Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, 2011. – 128 b.
7. Qodirov M. “Bobur nafosati.” // *Amir Temur va temuriylar davrida madaniyat va san’at.* Maqolalar to‘plami. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1996. – 45–87-b.
8. Hasanov S. “Azfariyning ilmiy-adabiy merosi.” – *Adabiy meros*, 1977, 9-son, 83–85-b.

1. Hasanov S. “Hindistonda Bobur davri o‘zbek adabiy muhiti.” – *Yoshlik* jurnali, 1983-yil, 4-aprel, 50–53-b